

Elhunyt Ill Márton

Életének 85. évében, távol szülőföldjétől, Kanadában elhunyt Dr. Ill Márton, csillagász. Egy kalandos és küzdelmekkel teli életút végére került megmásíthatatlanul pont.

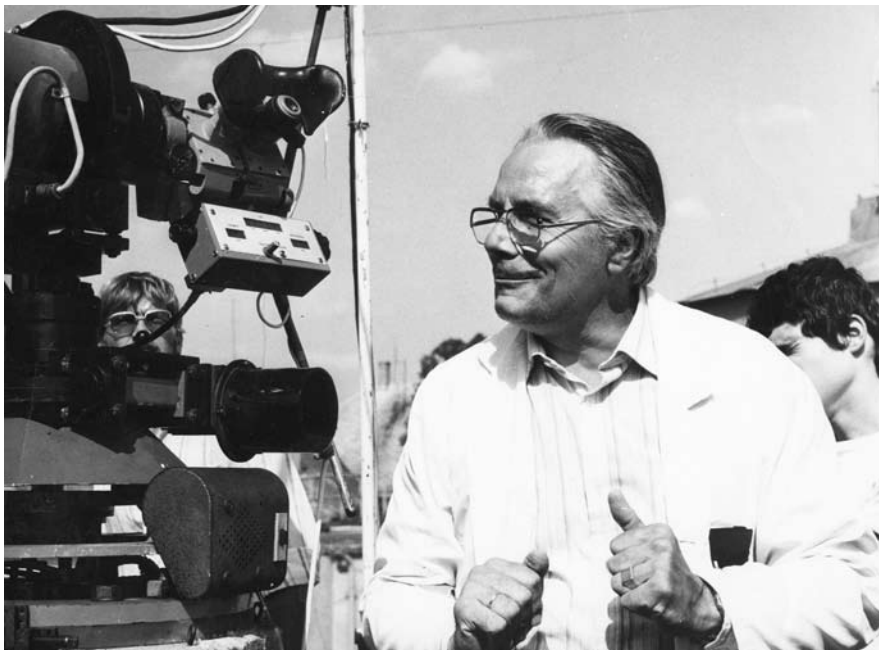
Baja közelében, Vaskúton született 1930. július 3-án. A munkanélküliség elől a család Belgiumba költözött, ahol édesapja egy bányában dolgozott. Több, mint egy évtizednyi külföldön tartózkodás után ott is nehezebbé vált az élet – és hazatértek Vaskútra. Bár eredetileg orvosnak készült, ám édesapja korai halála miatt, családja érdekében megváltoztatta ezt a szándékát, és a pécsi pedagógiai főiskola biológia-földrajz szakára jelentkezett. Azonban azt a szakot jelentkezése évében nem indították, így központi utasításra matematika-fizika szakra irányították át. Életét már ekkor is, és később is az jellemezte, hogy mindenkor elfogadta a külső kényszerítő körülményeket, és megpróbálta az adott lehetőségekből kihozni a maximumot. Az ötvenhatos események itt érték a főiskolán: egyhangúlag megszavazták a főiskolai munkástanács elnökének (minő görbe tükre annak a letűnt kornak: még e szavak együttes hangzása is groteszk...). Az ismert történelmi események folyamánként mennie kellett a főiskoláról, és még jól járt, hogy „csak” előlről kellett kezdenie szinte mindent, és nem súlyosabb árat fizetni... Rádióműszerésznek kezdett tanulni. Időközben megnősült, felesége, Marika, matematika-fizika szakos tanár volt, akivel egész életükön át segítették egymást, és két gyermeket neveltek fel: Mártont és Mártát.

1958-ban kanyarodik Bajára életpályája, amikor is Borbás Mihály banktisztviselő az általa megalapított, 1955. december 18-án a köznek átadott bajai Uránia Bemutató Csillagvizsgáló első főállású alkalmazottjaként felvette. Az alapító szándéka világos volt: vidéki kutatóintézetet akart létrehozni, az ismeretterjesztés csak mellékes velejárója volt a tervnek. Ill Márton partner volt ebben, és eleinte földmágneses mérésekkel kezdtek, de személyiségét a rohamos fejlődésnek indult űrkutatás érintette

Műhold-átvonulás észlelése közben (a legendás, szovjet gyártmányú AT-1 műholdészlelő távcsővel)

meg leginkább, így ez irányba folytatták a bajai állomás továbbfejlesztését. Rádióműszerési képzésének is nagy hasznát vette, hisz a pénz szűke szinte valamennyi mérőműszer és egyéb vizsgálati eszköz saját maguk által történő összeépítését igényelte. Innen-onnan ajándékba kapott, korábbi katonai figyeltávcsövek, rádióvevők, táviró berendezések, kronométerek alakultak át a keze alatt műhold-észlelő eszközökké. A fotózás technikáját is jól ismerte, így a műszerekhez képrögzítést is kapcsolt. Mindezt jó érzékkel, és tudományos alapaossággal. A hatvanas évek elejére kidolgozta a Föld körül keringő műholdak több észlelőhelyről történő pályavizsgálatának módszerét, és az így kapott adatokból a Föld felső légkörének fizikai viszonyai váltak meghatározhatóvá. Ez lett a későbbi INTEROBS program alapja, ami Ill Márton javaslatára és koordinációjával mellett nemzetközi hálózattá nőtte ki magát. 1965-ben a szocialista országok űrkutatási együttműkö-

A bajai digit-vizuális műholdészlelő távcsövel, a 80-as években

dése, az INTERKOZMOSZ egyik szekcióülését már Bajára hozta – és ez már jelezte, hogy az egykori tehénistállóból átalakított épületekből kiindult kis belvárosi csillagda immáron nemzetközi porondra lépett! Mindezt a fejlődést látva, 1966. január 1-től a Magyar Tudományos Akadémia csillagászati kutatóintézete is sorába fogadta (ahová aztán megszakítás nélkül tartozott egészen 1992. december 31-ig).

Egy folyamatosan prosperáló időszak következett, amely az Ill Márton élete egyik fő művének nevezhető szegedi úti kutatóintézet felépítéséhez vezetett, a csúcson tucatnyi főállású alkalmazottal, köztük 4-öt fizikussal, és csillagással. A kollektíva rendszeresen járt úrkutatói és geofizikai konferenciákra, és maguk is több konferenciát szerveztek. Ill Márton rendszeresen tartott előadást holland, német, francia, és szinte valamennyi szocialista ország kutatóintézetében, egy évet tanított a besanconi főiskolán. Idegen nyelvű és magyar publikációk tucatjai fémjelzik a bajai felsőléggör-kutatás eredményeit. Kitűnő fran-

cia kapcsolatain keresztül hazánk szocialista blokkhoz való tartozása ellenére hozzájutott a francia CASTOR műholdak CACTUS mikroakcelerométer-méréseinek adataihoz, ami rajta keresztül bárki más által is kutathatóvá vált. Ezekkel az adatokkal sikerült a felsőléggöri modelleket pontosítani, ill. érdekes effektusokat felismerni.

Minden technikai újdonság érdekelt, ami a kutatómunkához felhasználhatónak tűnt – így a számítástechnika és adatátviteli hálózatok ugrásszerű fejlődésének is a lelegejétől híve volt. Baja az egyik legelső vidéki intézetként kapcsolódott az MTA első számítógép-hálózatához. Számítalan később híressé vált bajai és budapesti számítástechnikai szakember is az ő szárnyai alatt ismerkedett meg az új technológiával, és szerzett gyakorlatot az üzemeltetésben és a programozásban is. A Pencen időközben megépült Kozmikus Geodéziai Observatórium szakembergárdája is Baján készült fel a későbbi űrgeodéziai program elindítására és végrehajtására.

A szegedi úti kutatóintézet teteje, a déli észlelőterben a korszak szimbólumai: az AFU-75 és a DVT műhold-észlelő távcső

Öt nyelven írt-olvasott-beszélt anyanyelvi szinten, így cikkei is igen változatosan, sok nyelven, számtalan külföldi folyóiratban, könyvben, konferencia-kiadványban találhatóak meg (szakmai bibliográfiáját l. pl. az akadémiai adattárban). Tudományos súlyát akadémiai nagydoktori címének megszerzése adta meg, pályája csúcspontját jelentve. Tagja lett a magyar Űrkutatási Tanácsnak, megyei és országos tudományos bizottságoknak. Egész karrierje során szoros együttműködésben dolgozott a hazai űrkutatás vezető szakembereivel, Dr. Almár Ivánnal, Dr. Illés Erzsébettel és Dr. Horváth Andrással. Az ionoszféra-magnetoszféra szemináriumok máig tartó sorozatának kiötlője és első megrendezője között volt. Számtalan könyvet fordított, vagy lektorált, lexikonok tankönyvek fejezeteit, szócikkei tömegét írta. Rendszeres óraadó volt a pécsi egyetemen, és 1981-82-ig Szegeden is. Baján fogalommal vált a neve, általános közmegebecsülésnek örvendett.

A 80-as évek közepén már valószínűleg megérezte a szocialista rendszer összeomlása előszelét, az Interkozmosz program kifulladását, mert 1985-ben megállapodást kötött a szegedi egyetemmel az egyetem új távcsövének bajai

felállítására tárgyában – és ezzel összefüggésben új téma: „klasszikus” változócsillagászat bajai elindításához is hozzájárult, az addig egyeduralgoló űrkutatási-felsőlégi körös téma mellett. A szegedi egyetemmel, és az ott dolgozó csillagászokkal a későbbi években is szoros együttműködést tartott fenn a bajai intézet (a sors különös fordulataként idén márciustól teljesen az egyetem vette fenntartásába az Ill Márton alapította bázist – így a 30 évvel korábbi szálak végleg összefonódtak).

Az Interkozmosz program pénzforszási elapadása sajnos gyors hanyatlást hozott, előbb a beruházási tervekről kellett lemondani, majd a költségvetés is egyre késett és fogyott. A kutatói munkaszerződések fél-, majd negyed évesekre rövidültek, 1990-re már csak havonta hosszabbítottak, így tapinthatóvá vált az összeomlás. Aki a kutatómunkát akarta folytatni, azt budapesti központi intézet vette át, mások helyben maradvá vállalkozóvá váltak. Ill Márton szomorú szívvel, de 1990. szeptember 15-től szintén Budapesten folytatta kutatói pályafutását, és ezzel együtt lakóhelyet is változtatott (Balatonföldvára költözött, családostól). Bár megpróbálta távolról segíteni bajai intézetét, de sokkal nagyobb erők működtek

III Márton a régi és új bajai kollégák körében – utolsó bajai látogatásakor, 2008. szeptember 29-én

a háttérben, és végül 1992. december 31-én az MTA bezárta a bajai intézetet. Innentől kezdve a bajai intézet története és III Mártoné külön szálon futott.

Közben a világ is megváltozott, korábbi szakterülete is gyökeresen átalakult: a felsőlégkört már nem kellett az általa kidolgozott módon vizsgálni. Műholdak sora vizsgálta a felső légkört, egyszerűbben elérhető, nagyságrendekkel nagyobb mennyiségű és pontosabb adattömeget produkálva (másodpercnél jobb időfelbontásban, mindjárt a pályán, in-situ módon mérve a fizikai jellemzőket). Nyugdíjazásáig még belefolyt a Mars légkör modellezésével foglalkozó budapesti kutatócsoport munkájába, még örvendhetett a bajai intézet új alapokon történt újraindulásának, és állami kitüntetést is átvehetett, de röviddel ezután átköltözött Kanadába, korábban kitelepült gyermekeihez. Felesége néhány év múlva, hosszantartó betegsége után meghalt, ami nagyon megrendítette, de erős jelleme ezen is átsegítette. Távolról is tartotta a kapcsolatot az itthoniakkal, követte az eseményeket, az internet segítségével. Egy balesetből kifolyólag egyik szemére már gyerekkorától vak volt, másik szemének látása is nagyon megromlott

idősebb korára (az elmúlt évben már le kellett mondani az újságolvasásról, és a számítógép monitorán is csak felnagyított karaktereket tudott elolvasni). Elmondása szerint ez keserítette el a legjobban. Mindvégig világos, tiszta gondolkodású maradt, jól beszélt, széles érdeklődése is megmaradt – de egy tüdőgyulladás hirtelen közbeszólt, és 2015. május 17-én visszavonhatatlanul lezárta ezt a gazdag életpályát.

Mint oly sok honfitársunk, szülőföldjétől távol hunyta le szemét, de úgy hisszük, lélekben soha nem ment el innen! Hisz valójában mi sem engedjük el soha, itt volt velünk mindig – és velünk is marad, amíg mi itt vagyunk. Lenyomata is tovább él: munkájának eredményei beépültek a tudomány történetébe, volt kollégái és tanítványai tucatjai, valamikori hallgatóságának száza, ezrei viszik tovább örökségét, a tőle kapott tudás, és/vagy tapasztalat, avagy személyes élmények formájában. Mint legfőbb művének letéteményese, a bajai kutatóintézet – túlélve a fennmaradását fenyegető második gazdasági válságot is – mindig feladatának fogja tartani ennek az örökségnek gondozását, emlékének ápolását.

Hegedüs Tibor